

Основні виробничі фонди й потужності будівельних
організацій
*Суть і роль основних виробничих фондів у економіці
будівельної організації*

У попередніх главах розглянуто виробничі ресурси в цілому (гл. 1) і трудові ресурси (гл. 2). Перейдемо до аналізу капіталу або інвестиційних ресурсів в уречевленій формі. Капітал в уречевленій формі втілений у засобах виробництва, а капітал, який ще не уречевлений, але вкладається у засоби виробництва, - в інвестиціях.

Для терміну «капітал» існує багато визначень. Найзагальніше з них - капітал як відношення до власності. На практиці виробничо-господарської діяльності поширені і вужчі визначення, серед яких можна виділити фінансове й економічне.

Відповідно до фінансового визначення капіталом називаються всі активи (кошти) будівельної організації, підприємства (фірми). За економічним визначенням - це тільки реальний капітал, тобто засоби виробництва.

Реальний капітал як засіб виробництва ділиться на засоби та предмети праці, тобто на основний та оборотний капітал, або, за нашою термінологією, - на основні й оборотні виробничі фонди.

Основні виробничі фонди - це та частина інвестиційних ресурсів будівельної організації, що бере участь у процесі виробництва тривалий час, зберігаючи при цьому свою натуральну форму, а їх вартість переноситься на вироблювану будівельну продукцію поступово, частинами, у міру використання (зносу). Відшкодування і поповнення цих ресурсів здійснюються за рахунок інвестицій будівельної організації.

Основні виробничі фонди будівельної організації визначають потенційні можливості випуску будівельної продукції, техніко-економічний рівень та ефективність виробництва. Від їх обсягу і відновлення залежать виробнича потужність і рівень технічного оснащення праці будівельної організації. Проблема підвищення ефективності використання основних виробничих фондів і виробничих потужностей будівельних організацій займає центральне місце у період переходу України до ринкових відносин, маючи на увазі, що тривала інвестиційна криза, яка супроводжується дефіцитом нагромадження, призвела до значного фізичного зносу основних виробничих фондів. У будівельних організаціях України цей дефіцит складає від 51 до 62 процентів. Внаслідок основні виробничі фонди не відповідають сучасному технічному рівню і перетворилися на фактор зниження ефективності будівельного виробництва. Від вирішення будівельної організації у будівельному виробництві, її фінансовий стан, конкурентоспроможність на ринку.

Маючи чітке уявлення про роль кожного елемента основних виробничих фондів у виробничому процесі, їх фізичному та моральному зносі, факторах, що впливають на їх використання, можна визначити методи, напрямки, за допомогою яких підвищується ефективність використання основних виробничих фондів і виробничих потужностей будівельної організації. Це забезпечує зниження витрат виробництва та зростання продуктивності праці.

Треба мати на увазі, що в умовах ринкових відносин на першому плані такі

питання, як технічний рівень, якість, надійність будівельної продукції, що повністю залежать від якісного стану техніки й ефективного її використання. Поліпшення технічних якостей засобів праці й оснащеність ними працівників забезпечують основну частину підвищення ефективності виробничого процесу.

У процесі виробництва працівники будівельних організацій за допомогою засобів праці впливають на предмети праці і перетворюють їх у різні види будівельної продукції.

Засоби праці (машини, устаткування, будинки, транспортні засоби) разом із предметами праці (матеріали, конструкції, вироби) утворюють засоби виробництва. Виражені у вартісній формі засоби виробництва є виробничими фондами будівельних організацій. Залежно від їх функціонування у процесі виробництва, способі перенесення їх вартості на готову будівельну продукцію і характеру відтворення засобів праці й предметів праці розрізняють основні та оборотні фонди.

В умовах переходу до ринкової економіки основні виробничі фонди - головна передумова, що забезпечує подальше економічне піднесення за рахунок усіх факторів інтенсифікації будівельного виробництва.

4.2. Склад і структура основних виробничих фондів будівельних організацій

Основні виробничі фонди будівництва - це чимала кількість засобів праці, які, незважаючи на свою економічну однорідність, відрізняються цільовим призначенням, строком служби, рухливістю. Звідси виникає необхідність класифікації основних виробничих фондів за певними групами, що враховують специфіку виробничого призначення видів фондів.

Згідно з діючою видовою класифікацією основні виробничі фонди будівельних організацій поділяються на такі групи:

Виробничі будинки та споруди. До цієї групи належать будинки виробничого призначення, підсобних і допоміжних служб, призначених для виготовлення окремих видів будівельних виробів, конструкцій; експлуатаційно-ремонтної бази, а також гаражі, майстерні, комплектувально-складські й конторські приміщення тощо. До споруд належать естакади, мости, залізничні під'їзди, автомобільні дороги та ін.

Устаткування силове і виробниче. До групи силового устаткування відносяться двигуни - парові і внутрішнього згорання, пересувні електростанції, компресори, трансформатори тощо. До виробничого устаткування належить устаткування підсобних і допоміжних виробництв (металорізальні верстати, зварювальне обладнання, верстати тощо).

Будівельні машини та механізми. Сюди входить увесь парк будівельних машин і механізмів - екскаватори й бульдозери, баштові, пневмоколісні, автомобільні, гусеничні крани, трактори, розчино- та бетономішалки тощо.

Транспортні засоби - це всі види транспорту, які числяться на будівельному балансі (автомашини, тепловози, вагони, бетоновози, цементовози та ін.).

Інструмент, виробничий і господарський інвентар належать до основних ви-

робничих фондів, якщо строк їх служби понад один рік або вони мають вартість не менше 100 грн. (механізований і немеханізований інструмент, вимірювальні прилади, комп'ютери, обчислювальна техніка тощо).

За своїм економічним змістом основні виробничі фонди поділяють на активну та пасивну частини.

До активної частини основних виробничих фондів належать засоби праці, тобто машини, механізми, технологічний транспорт, виробниче устаткування, виробничий інструмент. Вони мають безпосередній вплив у процесі виробництва на предмети праці.

До пасивної частини основних виробничих фондів належать будинки, споруди та передавальні пристрої, інвентар, що створюють умови для функціонування активних основних виробничих фондів, але самі безпосередньої участі у виробничому процесі не беруть.

Чим більша частка активної частини у вартості основних виробничих фондів, тим за інших однакових умов більші випуск будівельної продукції і показник фондівіддачі. Тому поліпшення структури основних виробничих фондів розглядається як умова піднесення виробництва і показника фондівіддачі, зниження собівартості продукції, збільшення грошових нагромаджень будівельних організацій.

Під структурою основних виробничих фондів розуміють співвідношення окремих груп у їх загальній вартості, тобто процент до загального підсумку (див. табл. 4.1).

У структурі основних виробничих фондів будівництва переважає частка (до 60 %) активної частини, яка одночасно є і мобільною частиною фондів (машини, транспортні засоби), що має тенденцію до зростання. Підвищення питомої ваги активної частини основних виробничих фондів свідчить про поліпшення їх структури і, отже, про вищий технічний рівень будівельного виробництва.

Видова структура основних виробничих фондів неоднакова у різних будівельних організаціях. Наприклад, у загальнобудівельних організаціях частка будинків у загальній вартості основних виробничих фондів значно більша, машин та устаткування - значно менша, ніж у спеціалізованих будівельних організаціях.

Таблиця 4.1. Структура основних виробничих фондів у цілому по будівництву в Україні (згідно відновної вартості) станом на 1998 рік

Структура видах фондів	по	%	Структура будівельних	по видах машин та	%
---------------------------	----	---	--------------------------	----------------------	---

Усього основних виробничих фондів	100	Усього машин та устаткування	100
у тому числі:		у тому числі:	
будинки	27,4	силові машини та	9,4
споруди	12,0	робочі (будівельні)	83,6
машини та	48,6	машини, механізми,	
транспортні засоби	9,8	вимірювальні та регулюючі прилади, пристрої та лабораторне	2,8
інструмент, виробничий і господарський інвентар	2,0	обчислювальна і комп'ютерна техніка	2,6
інші фонди	0,2	інші машини та	1,6

Найважливішими факторами, які впливають на структуру основних виробничих фондів, є:

- вид будівництва;
- обсяг виконаних будівельно-монтажних робіт;
- рівень механізації будівництва;
- рівень спеціалізації будівельних організацій.

Перший і другий фактори впливають на величину і вартість машин та устаткування, частку транспортних засобів і передавальних пристроїв. Чим більший обсяг виконуваних будівельно-монтажних робіт, тим вища питома вага спеціальних професійних робочих машин та устаткування.

Поліпшити структуру основних виробничих фондів можна завдяки:

- відновленню і модернізації будівельних машин і механізмів, силового устаткування;
- удосконаленню структури будівельних машин і механізмів за рахунок збільшення частки прогресивних видів будівельної техніки;
- правильній розробці проектів організації будівництва;
- ліквідації зношених і маловикористовуваних будівельних машин і механізмів і заміни їх новими машинами, які забезпечують правильніші пропорції між окремими групами.

У Законі України «Про внесення змін і доповнень у Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» для нарахування суми амортизаційних відрахувань основні виробничі фонди розподілені за групами:

- I група - будинки, споруди, їх структурні компоненти та передавальні пристрої;
- II група - автомобільний транспорт і вузли (запасні частини) до нього; меблі,

побутові електронні, електромеханічні прилади й інструменти, включаючи електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичної обробки інформації, інформаційні системи, телефони, мікрофони, інше конторське (офісне) обладнання, пристрої та приладдя до нього;

- III група - будь-які інші основні виробничі фонди, не включені до першої і другої груп.

4.3. Облік, планування й оцінка основних виробничих фондів

Облік і планування основних виробничих фондів (ОВФ) здійснюються у будівельних організаціях у натуральній і вартісній формах.

У натуральних показниках облік основних виробничих фондів необхідний для визначення речового складу основних виробничих фондів: кількості машин, механізмів, устаткування, їх продуктивності, потужності, розміру виробничих площ та інших кількісних величин. Він здійснюється на основі даних їх паспортів та інвентаризацій. У паспортах є інформація про технічну характеристику основних виробничих фондів, ступеня їх використання, проведений ремонт, усі зміни, що відбуваються в їх складі й стані.

Для обліку, планування основних виробничих фондів, визначення їх структури та зносу, амортизаційних відрахувань, рентабельності будівельних організацій використовують вартісні показники. Основні виробничі фонди будівельних організацій у вартісному виразі - це основні кошти і є частиною статутного фонду, тобто власного інвестиційного капіталу.

Тривале функціонування основних виробничих фондів, їх поступовий знос роблять необхідним застосовувати декілька видів грошової оцінки основних виробничих фондів - первісної, відновної і залишкової.

Первісна вартість ($\Phi_{\text{п}}$) - це вартість основних виробничих фондів у момент введення їх в експлуатацію. Вона обчислюється за формулою

$$\Phi_{\text{п}} = \Phi^{\circ} + K_{\text{тр}} + K_{\text{м}}, \quad (4.1)$$

де Φ° - капітальні витрати на придбання нових основних виробничих фондів; $K_{\text{тр}}$, $K_{\text{м}}$ - відповідно витрати на їх транспортування і монтаж.

Оцінка й облік по первісній вартості визначають фактичну вартість основних виробничих фондів у цінах року придбання. Первісна вартість будинків і споруд відповідає вартості їх будівництва.

Процес формування основних виробничих фондів відбувається у часі: щороку вводяться нові будинки або споруди, машини й устаткування. Однак на кожному етапі господарської діяльності мають місце коливання цін на засоби виробництва, обумовлені змінами у рівні витрат виробництва та іншими факторами.

Оскільки придбання будівельних машин і механізмів, устаткування та виконання будівельно-монтажних робіт здійснюються у різний час, то основні виробничі фонди виражаються в змішаних цінах, що не дає можливості зіставити

їх. Крім того, у первісній вартості не враховуються ремонт і модернізація. Щоб усунути розбіжність в оцінці основних виробничих фондів, періодично прово-

диться їх масова переоцінка, при якій визначається відновна вартість.

Відновна вартість (Φ_v) - це вартість відтворення засобів праці у нових виробничо-економічних умовах, яка визначається за формулою

$$\Phi_v = \Phi_{ПК} + K_p + K_m, \quad (4.2)$$

де k - коефіцієнт зміни ціни;

K_p, K_m - відповідно інвестиції, вкладені на ремонт і модернізацію.

У даний час вартість основних виробничих фондів в Україні індексується згідно з обліком коефіцієнтів інфляції.

Отже, якщо первісна вартість основних виробничих фондів показує рівень інвестиційних вкладень на спорудження або придбання засобів праці у момент введення їх в експлуатацію, то відновна вартість характеризує інвестиційні вкладення, потрібні для відтворення даної маси засобів праці у даний момент.

Первісна і відновна вартості за вирахуванням зносу (амортизації) - це **залишкова (балансова) вартість** основних виробничих фондів:

$$\Phi_{\text{в.зал}} = \Phi_{\text{п.зал}} - \sum_{i=1}^I A_{IE} \quad \Phi_{\text{в.зал}} = \Phi_{\text{п.зал}} - \sum_{i=1}^I A_{IE} \quad (4.3)$$

де $\Phi_{\text{п.зал}} - \Phi_{\text{в.зал}} \sim$ відповідно середньорічна залишкова вартість по первісній і відновній вартості;

$\sum_{i=1}^I A_{IE}$ - відповідно сума амортизації по первісній і відновній вартості за роки експлуатації;

I - строк експлуатації основних виробничих фондів.

Отже, залишкова вартість - це різниця між первісною або відновною вартістю основних виробничих фондів і сумою їх зносу - тобто величина недоамортизованої частини вартості основних виробничих фондів.

За встановленими законодавчо групами основних виробничих фондів установлено також порядок збільшення або зменшення балансової вартості основних виробничих фондів:

- при здійсненні витрат на додаткове придбання основних виробничих фондів балансова вартість відповідної групи збільшується на суму вартості придбання з урахуванням транспортних і страхових платежів, а також інших витрат, що виникли в зв'язку з таким придбанням, без урахування виплаченого податку на додану вартість;
- при витратах на самостійне виготовлення основних виробничих фондів для власних виробничих потреб балансова вартість відповідної групи основних виробничих фондів збільшується на суму всіх виробничих витрат будівельної організації, пов'язаних з їх виготовленням і введенням в експлуатацію, а також основних виробничих фондів, що мають інші джерела фінансування, без урахування виплаченого податку на додану вартість;

при виведенні з експлуатації окремих об'єктів основних виробничих фондів першої групи в зв'язку з їх реалізацією балансова вартість ОВФ першої групи

зменшується на суму балансової вартості цього об'єкта; сума перевищення виторгу від реалізації над балансовою вартістю окремих об'єктів основних виробничих фондів першої групи включається у валові доходи платника податку, а сума перевищення балансової вартості над виторгом від такої реалізації включається у валові витрати платника податку; при виведенні з експлуатації основних виробничих фондів другої і третьої груп у зв'язку з їх реалізацією балансова вартість групи зменшується на суму вартості реалізації таких основних виробничих фондів (вартості продукції, робіт, послуг, отриманих будівельною організацією у межах бартерних (товарообмінних) операцій. Якщо сума вартості основних фондів дорівнює або перевищує балансову вартість відповідної групи, то її балансова вартість прирівнюється до нуля, а сума перевищення включається у валовий дохід будівельної організації відповідного періоду;

при виведенні з експлуатації окремого об'єкта основних виробничих фондів першої групи внаслідок його ліквідації, капітального ремонту, реконструкції або консервації за рішенням будівельної організації балансова вартість такого об'єкта для цілей амортизації прирівнюється до нуля. При цьому амортизаційні відрахування не нараховуються. Зворотне введення основних виробничих фондів після проведення їх капітального ремонту, реконструкції або модернізації здійснюється у встановленому порядку. Порядок бухгалтерського обліку балансової вартості груп основних виробничих фондів встановлюється Міністерством фінансів України. Облік балансової вартості основних виробничих фондів, що відносяться до першої групи, ведеться по кожному окремому будинку, споруді або їх структурному компоненті і взагалі по першій групі як сума балансових вартостей окремих суб'єктів такої групи. Облік балансової вартості другої і третьої груп основних виробничих фондів ведеться по кожній сукупній балансовій вартості відповідної групи основних виробничих фондів незалежно від часу введення в експлуатацію таких ОВФ;

у випадку виведення з експлуатації окремого об'єкта основних виробничих фондів другої і третьої груп у зв'язку з їх ліквідацією, капітальним ремонтом, реконструкцією і консервацією за рішенням будівельної організації балансова вартість груп не змінюється;

зворотне введення таких основних виробничих фондів в експлуатацію після їх капітального ремонту, реконструкції або модернізації збільшує баланс групи тільки на суму витрат, пов'язаних із цими роботами;

якщо на початок звітного кварталу основні виробничі фонди другої і третьої груп не мають матеріальних цінностей, то балансова вартість такої групи відноситься до валових витрат будівельної організації за цей звітний період; якщо страхова організація або інша юридична чи фізична особа, визнані винними у заподіянні збитку, компенсують будівельній організації втрати, пов'язані з вимушеною заміною основних виробничих фондів, підприємство у

відповідний період збільшує валовий дохід на суму компенсації за основні виробничі фонди першої групи; зменшує баланс відповідної групи ОВФ на

суму компенсації за ОВФ другої і третьої груп;

- якщо будівельна організація приймає рішення про ліквідацію окремого об'єкта основних виробничих фондів першої групи, не пов'язане з обставинами, обумовленими вимушеною заміною, то балансова вартість такого об'єкта не відноситься до валових витрат і відшкодовується за рахунок власних джерел.

Порядок обліку основних виробничих фондів, наданих у лізинг (оренду).

Лізинг - це довгострокова оренда машин, устаткування, транспортних засобів, а також споруд виробничого характеру, тобто форма інвестування капіталу.

Усі лізингові операції поділяються на два види: оперативний - лізинг із неповною окупністю, фінансовий - лізинг із повною окупністю. До оперативного лізингу належать усі угоди, у яких витрати орендодавця (лізингодавця), пов'язані з придбанням майна, що здається в оренду, скуповуються частково протягом початкового строку оренди.

Установлено порядок обліку основних виробничих фондів, що передаються у лізинг, при якому:

- балансова вартість відповідної групи основних виробничих фондів не зменшується на вартість ОВФ, що надаються будівельною організацією в оперативний лізинг (оренду);
- балансова вартість відповідної групи основних виробничих фондів, що надаються у фінансовий лізинг (оренду), визначається у порядку, передбаченому для реалізації ОВФ. При цьому лізингоотримувач (орендар) збільшує балансову вартість відповідної групи основних виробничих фондів у порядку, передбаченому для придбання ОВФ.

При необхідності (розрахунок фондівіддачі, фондоемності, рентабельності тощо) будівельна організація визначає середньорічну вартість основних виробничих фондів.

Середньорічна вартість основних виробничих фондів (Ф) визначається за формулою

$$\Phi = \Phi_0 + \sum_{i=1}^n \Phi_i - 2\Phi_n - \langle B \rangle \quad (A4)$$

де Φ_0 - вартість основних виробничих фондів на початок року;

Φ_i - вартість відповідно введених та основних виробничих фондів, що вибувають;

Φ_n - вартість основних виробничих фондів на кінець року.

Для визначення амортизаційних відрахувань балансова вартість групи основних виробничих фондів на початок звітної періоду розраховується за формулою

$$\Phi_i = \Phi_0 (1 - \alpha)^i - \sum_{j=1}^i \Phi_j (1 - \alpha)^{i-j} - VI \quad (A5)$$

де Φ_i - балансова вартість групи на початок і-го звітної періоду;